

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Ragnar Nurkse innovatsiooni ja valitsemise instituut

Tšeslav Nikitin

**KAASAVA EELARVE HÄÄLETAMISAKTIIVSUS JA SEDA
MÕJUTAVAD TEGURID**

Bakalaureusetöö

Õppekava HAAB02/04, peeriala Avalik haldus ja riigiteadused

Juhendaja: Jelizaveta Krenjova, PhD

Tallinn 2018

Deklareerin, et olen koostanud töö iseseisvalt ja olen viidanud kõikidele töö koostamisel kasutatud teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele, ning ei ole esitanud sama tööd varasemalt ainepunktide saamiseks. Töö pikkuseks on 6 037. sõna sissejuhatusest kuni kokkuvõtte lõpuni.

Tšeslav Nikitin

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 060802HAAB

Üliõpilase e-posti aadress: cheslav.nikitin@gmail.com

Juhendaja: Jelizaveta Krenjova, PhD:

Töö vastab kehtivatele nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE	4
SISSEJUHATUS	5
1. KAASAVA EELARVE KIRJANDUSE ÜLEVAADE	7
1.1. Kaasav eelarve	7
1.2. Hääletamisaktiivsust mõjutavad tegurid	11
1.3. Kaasava eelarve hääletamisaktiivsus	14
2. KAASAVA EELARVE ANALÜÜSI METOODIKA	17
2.1. Kaasav eelarve Eestis	17
2.2. Uurimismetoodika	18
3. KAASAVA EELARVE ANALÜÜSI TULEMUSED	21
3.1. Kirjeldav statistika	21
3.2. Korrelatsioon- ja regressioonanalüüs	23
3.3. Tulemuste arutelu	26
KOKKUVÕTE	28
SUMMARY	30
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	32

LÜHIKOKKUVÕTE

Kaasava eelarve juures on tegemist innovaatilise lahendusega, mis võimaldab elanikel otsustada avaliku eelarve kulude jaotamise üle. Enamasti kasutatakse kaasavat eelarvet kohalike omavalitsuste eelarve juures ning Eestis rakendati seda esimesest korda 2013.a Tartu linnas. Kaasava eelarve hääletamisaktiivsust kujundavate tegurite kohta on seni tehtud vaid üksikuid uuringuid, mistõttu ei ole täpsemalt teada, millistest teguritest sõltub elanike hääletamisaktiivsus kaasava eelarve puhul.

Bakalaureusetöö eesmärgiks on selgitada välja, millistest teguritest sõltub hääletamisaktiivsus kaasava eelarve hääletustel Eestis. Uuringu valimi moodustavad kõik Eestis aastatel 2013-2017 läbi viidud kaasava eelarve hääletuste tulemused, millest analüüsiti 48 hääletuse andmeid. Keskmine hääletamisaktiivsus on olnud 5,3% ning see on jäänud vahemikku 1,8-13,2%.

Uuringu tulemused näitavad, et kaasava eelarve hääletamisaktiivsus on seotud kolme teguriga. Esiteks on see negatiivses seoses omavalitsuse elanike arvuga ehk hääletamisaktiivsus on kõrgem väikestes omavalitsustes. Teiseks on kaasava eelarve hääletamisaktiivsus negatiivses seoses kohaliku omavalitsuse valimiste hääletamisaktiivsusega. Kolmandaks on hääletamisaktiivsus positiivses seoses kõrgharidusega elanike osakaaluga omavalitsuses.

Uuringu tulemuste kohaselt ei ole kaasava eelarve hääletamisaktiivsus seotud kaasava eelarve suuruse, hääletusele pandud ettepanekute arvu ega hääletamisvõimaluste arvuga. Samuti ei ole hääletamisaktiivsus seotud sellega, mitmendat korda kaasavat eelarvet rakendatakse.

Võtmesõnad: kaasav eelarve, hääletamisaktiivsus, kohalik omavalitsus

SISSEJUHATUS

Kaasava eelarve juures on tegemist innovaatilise lahendusega, mis võimaldab elanikel otsustada avaliku eelarve kulude jaotamise üle. Enamasti kasutatakse kaasavat eelarvet kohalike omavalitsuste eelarve juures ning Eestis rakendati seda esimesest korda 2013.a Tartu linnas (Krenjova & Raudla, 2018). Hiljem on kaasavat eelarvet rakendavate omavalitsuste hulk kasvanud ja bakalaureusetöö kirjutamise ajaks on seda rakendatud juba rohkem kui 20. omavalitsuses.

Kohaliku omavalitsuse tasandi poliitika juures on üle-Euroopaliselt probleemiks elanike madal hääletamisaktiivsus valimistel (Sgueo, 2016). Kohalike valimiste madal hääletamisaktiivsus on probleemiks ka Eestis. 2013.a. kohalikel valimistel oli see 58,0% ja 2017.a. valimistel 53,3%. Seetõttu jääb suur osa elanikest kohaliku tasandi otsustest kõrvale. Samal ajal on Riigikogu valimistel hääletamisaktiivsus olnud kõrgem kui kohalikel valimistel. 2015.a. Riigikogu valimistel oli hääletamisest osavõtt 64,2% ja 2011.a. 63,0%.

Kaasav eelarve on üheks vahendiks, millega antakse elanikele valimiste kõrval täiendavad võimalused kohalikus poliitikas osalemiseks (Rios et al., 2005; Forkovicova, 2013) ning kaasav eelarve võib olla üheks vahendiks, mis kompenseerib madalast hääletamisaktiivsusest tulenevaid probleeme (Sgueo, 2016).

Paraku on sageli kaasava eelarve otsustamise juures jäänud hääletamisaktiivsus väga madalaks. Saksamaal on see keskmiselt olnud 1,3% (Schneider & Busse, 2018) ning Eestis on hääletamisaktiivsus keskmine hääletamisaktiivsus olnud 2,5% (Krenjova & Raudla, 2018). Samas võib Brasiiliast tuua näiteid, kus hääletamisaktiivsus ületab 15% (Peixoto et al., 2017).

Seega esinevad kaasava eelarve hääletamisaktiivsuses suured erinevused. Selleks, et kaasav eelarve täidaks oma eesmärged, on oluline, et hääletamisaktiivsus eelarve üle otsustamisel oleks kõrge (Rios et al., 2005; Gomez et al., 2013). Hääletamisaktiivsust valimistel on laialdaselt nii teoreetiliselt (Downs 1957; Riker & Ordeshook, 1968) kui empiirilisel (Geys, 2006; Smets & Van Ham, 2013) uuritud, mille tulemusena on selgitatud välja mitmeid tegureid, mis valijate aktiivsust

mõjutavad. Kaasava eelarve hääletamisaktiivsust kujundavate tegurite kohta on seni tehtud vaid üksikuid uuringuid (Schneider & Busse, 2018). Seetõttu ei ole täpsemalt teada, millistest teguritest sõltub elanike hääletamisaktiivsus kaasava eelarve juures. Nende tegurite väljaselgitamine võimaldaks omavalitsustel paremini leida võimalusi hääletamisaktiivsuse suurendamiseks.

Bakalaureusetöö eesmärgiks on selgitada välja, millistest teguritest sõltub hääletamisaktiivsus kaasava eelarve hääletustel Eestis. Eesmärgi saavutamiseks püstitatakse järgmised uurimisülesanded:

- Anda ülevaade teoreetilistest käsitlustest ja empiirilistest uuringutest kaasava eelarve ning hääletamisaktiivsust mõjutavate tegurite kohta;
- Koguda andmed hääletamisaktiivsuse kohta Eesti kohaliku eelarvete hääletustel;
- Viia läbi hääletamisaktiivsuse ja seda mõjutavate tegurite vaheliste seoste analüüs;
- Arutleda tulemuste tähenduse üle ja teha järeldused.

Uuringu valimi moodustavad kõik Eestis aastatel 2013-2017 läbiviidud kaasava eelarve hääletuste tulemused. Töös kasutatavad andmed kogutakse kohalike omavalitsuste veebilehtedelt, vajadusel pöördatakse päringuga kohalike omavalitsuste poole. Andmeanalüüsis kasutatakse korrelatsioon- ja regressioonanalüüsi.

Töö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis antakse kirjanduse ülevaade kaasavast eelarvest ja selle hääletamisaktiivsusest. Peatükk jaguneb kolmeks alapeatükiks. Esimeses alapeatükis selgitatakse kaasava eelarve mõistet, rakendamist ja selle tähtsust. Teises alapeatükis tuuakse välja hääletamisaktiivsust mõjutavad tegurid üldiselt ja kolmandas alapeatükis käsitletakse kaasava eelarve hääletamisaktiivsust.

Teises peatükis antakse ülevaade kaasava eelarve rakendamisest Eesti kohalikest omavalitsustes. Samuti kirjeldatakse selles andmete kogumist ning andmeanalüüsi meetodeid.

Kolmandas peatükis esitatakse andmeanalüüsi tulemused. Esimesena tuuakse välja uuritavate näitajate kirjeldav statistika, millele järgneb korrelatsioon- ja regressioonanalüüsi tulemuste esitus. Viimasena esitatakse tulemuste arutelu ja järeldused.

1. KAASAVA EELARVE KIRJANDUSE ÜLEVAADE

Töö esimeses peatükis antakse kirjanduse ülevaade kaasavast eelarvest ja selle hääletamisaktiivsusest. Peatükk jaguneb kolmeks alapeatükiks. Esimeses alapeatükis selgitatakse kaasava eelarve mõistet, rakendamist ja selle tähtsust. Teises alapeatükis tuuakse välja hääletamisaktiivsust mõjutavad tegurid üldiselt ja kolmandas alapeatükis käsitletakse kaasava eelarve hääletamisaktiivsust.

1.1. Kaasav eelarve

Godfrank (2007, 92) on andnud kaasava eelarve laia definitsiooni, mille kohaselt on kaasav eelarve „protsess, mille kaudu kodanikud saavad osaleda otsustamises vähemalt teatud osa avaliku eelarve üle“. Detailsemalt on kaasavat eelarvet määratlenud Wampler (2007, 21), kelle definitsiooni kohaselt on kaasav eelarve „otsustusprotsess, mille kaudu kodanikud kaalutlevad ja peavad läbirääkimisi avalike ressursside jaotamise üle“. Sintomer et al. (2013) järgi on kaasaval eelarvel viis tunnust: 1) arutelu ja otsuste objektiks peab olema finantsressursside jaotamine; 2) eelarveprotsess hõlmab omavalitsust või piirkonda, millel on esindusorganid ja oma eelarve; 3) tegemist on korratava protsessiga; 4) elanikele arvamuse avaldamise võimaluse andmine; 5) elanikele tagasiside andmine. Teistsuguselt on aga kaasavat eelarvet määratlenud Forkovicova (2013), kes rõhutab, et kaasava eelarve oluliseks tunnuseks on elanike reaalne otsustusõigus eelarveküsimustes.

Kaasavat eelarvet rakendatakse tavaliselt kohalike omavalitsuste eelarvete juures (Rios et al., 2005). Selle kõrval on üksikutel juhtudel rakendatud kaasavat eelarvet regiooni ja riigi tasandil (Wampler, 2007).

Kaasava eelarve juures võimaldatakse elanikel, kes ei ole valitud KOV esindusorganitesse, osaleda KOV ressursside jaotamise otsuste langetamisel. Seega on tegemist elanike kaasamisega langetamiseks otsuseid, kuidas rakendada piiratud ressursse (Sintomer et al., 2008). Seeläbi on kaasav eelarve täiendavaks vahendiks esindusdemokraatia kõrval andmaks kodanikele

otsustusõigust osalemaks avaliku eelarve kujundamise protsessis (Rios et al., 2005). Kaasav eelarve suurendab elanike võimalusi väljendada oma tahet valimistevahelistel perioodil (Souza, 2001), olles seega petitsioonide kirjutamise, poliitiliste miitingute ja streikide korraldamise ja nendel osalemise kõrval täiendavaks vahendiks, mille kaudu elanikud saavad KOV juhtimist mõjutada (Forkovicova, 2013).

Kaasavas eelarves on nähtud vahendit, millega parandatakse esindusdemokraatias ebapiisavalt esindatud elanikegruppide huvide kaitset. Tuginedes Brasiilia kogemusele, mõeldakse siin eelkõige vaesemaid elanikke (Souza, 2001), aga ka naisi, vähemusrahvuseid, puudega inimesi, pensionäre, seksuaalvähemusi (Hernández-Medina, 2010). Kaasav eelarve on suurendanud nimetatud gruppide huvide esindatust selle pärast, et Brasiilias on nende gruppide osaluse määrad avaliku eelarve protsessis olnud kõrgemad (Forkovicova, 2013). Schneider ja Busse (2018) tulemuste kohaselt ei ole aga kaasav eelarve suutnud Saksamaal kaasa aidata marginaliseeritud ühiskonnagruppide osaluse suurendamisele.

Kaasava eelarve rakendamine võib parandada poliitiliste otsuste kvaliteeti. Elanike kaasamise kaudu võib tekkida KOV ressursside jaotamise kohta aktiivne diskussioon ning kaasava eelarve rakendamine loob eeldused, et ressursside jaotamine vastab paremini elanike vajadustele (Wampler, 2007).

Kaasava eelarve kasutamine on seotud sooviga muuta KOV eelarve juhtimist läbipaistvamaks (Sintomer et al., 2008). Elanikud kaasatakse eelarve koostamise protsessi ja sellega sattub eelarveprotsess suurema avalikkuse tähelepanu alla (Rios et al., 2005). Kui valitsus kaasab elanikke rohkem otsustusprotsessi, siis see võib tuua kaasa suurema usalduse riigivõimu suhtes (Cooper et al., 2006).

Kaasavat eelarvet on käsitletud ka kui vahendit, millega muudetakse poliitilist kultuuri. Tegemist on valitsemisalase innovatsiooniga, mis aitab ületada autoritaarsust, populismi ja klientalismi (Souza, 2001). Kaasava eelarve rakendamine on Brasiilia linnades toonud kaasa korrupsiooni vähenemise ning suurendanud avalikkuse teavitamist poliitikaga seotud küsimustest (Hernández-Medina, 2010). Kaasav eelarve annab elanikele võimuesindajate tegevuse üle suurema kontrolli ning seeläbi võimaldab see vähendada lõhet poliitikute ja elanikkonna vahel (Cooper et al., 2006).

Kaasav eelarve sai alguse Brasiiliast Porto Allegre linnast 1988.a, seejärel levis kaasav eelarve teistesse Brasiilia linnadesse ning hiljem Euroopasse (Rios et al., 2005). Sousa (2001) näeb kaasavas eelarves jätku mitmetele Brasiilias juba 1970ndatel aastatel rakendatud algatustele, millega üritati kodanikke rohkem avalike asjade otsustamisse kaasata. Kaasav eelarve oli selliste algatuste juures üheks eksperimendiks, mis seda saatnud edu tõttu on leidnud järgimist paljudes riikides. Gordon et al. (2017) andmetel rakendatakse kaasavat eelarvet rohkem kui 1000 linnas üle maailma. Cabannes ja Lipietz (2018) järgi on kaasavat eelarve maailmas rakendatud rohkem kui 3 000 korda 40 erinevas riigis.

Euroopas hakkas kaasav eelarve populaarsust võitma 21. sajandi alguses. 2000.a. rakendati kaasavat eelarvet vaid 6 Euroopa KOV-s, kuid 2005.a. oli nende arv kasvanud 55-ni (Sintomer et al., 2008). Saksamaal rakendati avalikku eelarvet esimest korda 1998.a. 2013.a. oli kaasavat eelarvet rakendatavate KOV arv Saksamaal kasvanud 98-ni, kuigi 2015.a. langes see 71-ni (Schneider & Busse, 2018). Sgueo (2016) andmetel on kaasavat eelarvet rakendatud EL-s 1300s omavalitsuses, sealjuures 8 miljonit EL kodanikku elab omavalitsustes, kus rakendatakse kaasavat eelarvet.

Kaasava eelarve protsess koosneb järgmistest etappidest (Wampler 2007; Rios & Insua, 2008; Forkovicova, 2013; Gomez et al., 2013):

- Ettevalmistav faas. Määratletakse probleemid, mida eelarvega tahetakse lahendada, koostatakse esialgne nimekiri lahendustettepanekutest, koos nende eeldatava mõju kuludega, määratletakse kaasava eelarve maht. Ettevalmistavas etapis tegelevad kaasava eelarvega selle jaoks määratud spetsialistid.
- Konsolideerimisfaas. Elanikel on võimalik tutvuda esialgsete ettepanekutega, esitada omapoolseid täiendavaid ettepanekuid, mille tulemusena moodustub ettepanekute nimekiri.
- Eelistuste kujunemise faas. Elanikel kujunevad eelistused ettepanekute suhtes.
- Läbirääkimiste faas. Protsessiosalised avaldavad oma seisukohti, toimub avalik diskussioon eelarve üle. Siin on Gomez et al. (2013) eristanud eraldiseisvalt debatti, kus avaldatakse arvamusi, läbirääkimisi, mille käigus otsitakse lahendus erimeelsustele, ja vahendust, mille juures üritatakse kolmanda osapoole vahendusel, jõuda sobiva lahenduseni. Faasi lõpuks fikseeritakse eelarveprojekt ja/või hääletamisele pandavad ettepanekud.

- Hääletamise faas. Toimub hääletamine ettepanekute üle, mille tulemusena võetakse vastu otsused eelarve osas. Hääletamine võib toimuda erinevatel viisidel, avalikel koosolekutel, valimisjaoskondades, interneti kaudu.

Gomez et al. (2013) on vaadelnud erinevaid kaasava eelarve protsesse ning nende väitel võib kaasav eelarve toimida ka ilma hääletamiseta. Võimalik on läbirääkimiste tulemusena konsensusesele jõudmine, millele järgnevalt ei ole hääletus vajalik.

Kaasava eelarve protsessi rakendamise osas esineb ülemaailmselt palju erinevaid praktikaid. Erinev võib olla kaasava eelarve maht, elanike kaasamise reeglid, võimalused arvamuse avaldamiseks, otsustusprotsessi pikkus (Rios & Insua, 2008). Siiski võib kaasava eelarve ühise joonena välja tuua, et tegemist on mitmeetapilise protsessiga, kus elanikud saavad avaldada oma seisukohti ning mis lõppeb hääletusega, mille kaudu elanikud saavad eelarve ressursside jaotust mõjutada (Gomez et al., 2013).

Kaasava eelarve rakendamisel on võimalik kasutada infotehnoloogilisi lahendusi nii elanike teavitamise kui hääletamise juures. Eestis peetakse oluliseks neid võimalusi mõlemal juhul kasutada (Avatud Eesti Fond, 2012).

Kaasava eelarve juures on võimalik teha sellega seonduv info kättesaadavaks veebi kaudu, samuti on võimalik, et elanikud esitavad oma ettepanekuid ja osalevad diskussioonis veebi vahendusel (Rios et al., 2005). Infotehnoloogia kasutamine muudab kaasava eelarve protsessis osalemise kodanike jaoks lihtsamaks ja mugavamaks, sest inimestel on võimalik osaleda selles protsessis ilma oma kodust lahkumata (Peixoto, 2009). Siiski ei pruugi infotehnoloogia kasutamine suurendada kõikide inimeste võimalusi eelarveprotsessis osaleda, sest tehnoloogilised lahendused ei ole kõikide inimeste jaoks kättesaadavad ja kõik inimesed ei oska neid kasutada (Kim, 2008). Samuti võib infotehnoloogiliste lahenduste kasutamine tähendada seda, et enamus inimesi osaleb vaid kaasava eelarve hääletuses, kuid ei võta osa selle aruteludest (Sintomer et al., 2013).

Selleks, et kaasava eelarve rakendamisest oleks kodanikuühiskonna arengule suuremat kasu, on oluline, et seda rakendatakse järjepidevalt. See tähendab, et kaasav eelarve ei piirdu ühekordse eksperimendiga, vaid sellest kujuneb välja pikaajaliselt toimiv protsess (Sintomer et al., 2008).

Kaasava eelarve juures on võimalik elanikel hääletada eelarvega seotud valikute osas, kuid kaasava eelarve väärtuseks ei ole mitte ainult elanikele hääletusõiguse andmine eelarve küsimustes. Samavõrd tähtis on see, et elanikud saavad teha eelarve suhtes ettepanekuid ja nende suhtes arvamust avaldada (Souza, 2001).

1.2. Hääletamisaktiivsust mõjutavad tegurid

Järgnevalt käsitletakse teooriaid ja empiiriliste uuringute tulemusi, mis kirjeldavad hääletamisaktiivsust valimistel ja neid mõjutavaid tegureid. Alapeatükis 1.3. käsitletakse kaasava hääletuse eripära ning käesolevas peatükis kirjeldatud seisukohtade rakendatavust kaasava eelarve kontekstis.

Hääletamisaktiivsus sõltub üksikute inimeste otsustest, kas osaleda hääletamisel või mitte. Siin on levinud teoreetiliseks lähtekohaks Downs (1957) mudel, mille kohaselt kujundab inimeste hääletamisaktiivsust ratsionaalne valik. Hääletamisel on üksikisiku vaatenurgast nii kasud kui kulud ning ratsionaalne inimene osaleb hääletamisel, kui sellest saadav kasu ületab kulusid. Hääletamise kasu on suurem kui hääletamisel olev küsimus on inimese jaoks olulisem või kui tõenäosus, et inimese hääl mõjutab hääletustulemust, on suurem. Selle mudeli järelduseks on, et hääletusel osalevad tõenäolisemalt inimesed, keda hääletuse tulemus mõjutab rohkem, näiteks kui valimistel on oluliseks vaidlusküsimuseks konkreetse inimese heaolu tugevalt mõjutav teema. Samuti saab Downs (1957) mudeli põhjal järeldada, et tõenäosus hääletada on kõrgem väiksema hääletajate arvu korral, sest siis on tõenäosus, et üks hääl mõjutab valimistulemust, suurem. Samuti on nimetatud mudeli põhjal Matusaka ja Palda (1993) järeldanud, et hääletamisaktiivsus sõltub eeldatavast häälte jagunemisest kandidaatide vahel. Kui eeldatavalt on valimised tasavägised, st kahe tugevaima kandidaadi toetus on ligikaudu võrdne, siis on valimisaktiivsus kõrgem, sest sellisel juhul on tõenäosus, et üks hääl otsustab, milline kandidaat võidab, suurem. Kui aga enne valimisi on ühe kandidaadi teotus ülekaalukalt teistest suurem, siis on tõenäosus, et ühe valija hääl võib valimiste võitjat mõjutada väike, ja seetõttu on inimestel vähem põhjust hääletama minna.

Hääletamisest saadav kasu võib Downs (1957) mudeli kontekstis tähendada seda, et hääletusel olev küsimus on inimese heaolu seisukohast lähtudes väga oluline või valimiste peamised vaidlusküsimused on tihedalt seotud inimeste isiklike huvidega (Smets & Van Ham, 2013). Hääletamisest saadav kasu võib olla ka psühholoogiline, näiteks soovitakse hääletamisega

väljendada oma rahulolematust poliitikaga ning sealjuures võidakse hääletada isegi juhul kui ollakse arvamusel, et hääletamise kaudu ei ole võimalik olemasolevat poliitilist olukorda parandada (Grofman et al., 1999).

Downs (1957) mudeli kohaselt mõjutavad hääletamisel osalemist sellega kaasnevad kulud. Hääletamise kulu võib olla sellega seotud ajakulu, sest valimisjaoskonda kohale sõitmine ja hääletamine nõuavad aega. Ajakulu võib tekkida ka seoses vajadusega koguda hääletamisega seotud infot nagu erinevate kandidaatide ja erakondade seisukohad (Hodler et al., 2015). Hääletamise kuluks võib olla hääletamisega kaasnev ebameeldivus. Sellega põhjendatakse fakti, et vihmase või külma ilmaga on sageli hääletamisaktiivsus valimistel madalam (Gomez et al., 2007; Fraga & Hars, 2010). Fraga ja Hersh (2010) väidavad, et kuna hääletamisest saadav kasu on tavaliselt üsna väike, siis võivad juba väikesed muutused hääletamise kuludes märgatavalt mõjutada hääletamisest osavõttu.

Hääletamisel osalemisega seotud kulusid võib vähendada võimalus elektrooniliselt hääletada, kuigi selline võimalus ei pruugi mitte alati hääletamisaktiivsust tõsta. Elektroonilist hääletamist kasutavad peamiselt nooremad ja suurema sissetulekuga inimesed, teisi elanikegrupe mõjutab selline võimalus vähem (Vassil & Weber, 2011). Samas näitavad Eestis toimunud e-hääletuste andmed, et aja jooksul on seda võimaluse järjest rohkem hakanud kasutama keskealised ja vanemad inimesed (Vassil et al., 2016). Elektroonilise hääletamise võimalusest saavad rohkem kasu maapiirkondades valimisjaoskondades kaugemal elavad inimesed, kellel on sellise kauguse tõttu hääletamise kulud suuremad (Vassil & Weber, 2011). Elektroonilise hääletamise kõrval võib hääletamise kulusid vähendada võimalus posti teel hääletada, samuti suurem valimisjaoskondade arv või nende pikemad lahtiolekuajad (Hodler et al., 2015).

Lisaks individuaalsele ratsionaalsele valikule on hääletamisest osavõttu kirjeldatud kui kodanikukohuse täitmist. Seda aspekti võtab arvesse Riker ja Ordeshook (1968) hääletamise mudel, mille järgi ei lähtu inimesed hääletamisel mitte ainult sellest, millised neil on võimalused oma isiklikku heaolu hääletuse tulemuse kaudu mõjutada, vaid hääletamisel osalemist võib motiveerida soov täita oma kodanikukohust. Selline käsitus selgitab, miks inimesed hääletavad valimistel isegi siis, kui tõenäosus, et nende hääl hääletustulemust mõjutab, on väga väike. Hääletamisel osalemine kui kodanikukohuse täitmine võib olla inimeste jaoks rahuldust pakkuvaks tegevuseks, kuid sellise motiivi tähtsus sõltub inimeste eelistustest ja väärtushinnangutest. Smets ja Van Ham (2013) järgi sõltub kodanikukohuse täitmise motiivi

tähtsus inimese väärtushinnangutest. Kui hääletamisest saadav kasu on väike, siis võib hääletamist käsitleda kui altruistlikku tegu ühiskonna huvides, seetõttu on hääletamisaktiivsus kõrgem altruistlikumate põhimõtetega inimeste seas.

Kodanikukohuse täitmisega seondub sotsiaalne surve hääletamisel osaleda. Kui hääletamisel osalemine on teiste inimeste poolt jälgitav (ka inimene ise saab hääletamisest teisi teavitada), siis võib otsus hääletamisel osaleda sõltuda sellest, milline on kaasinimeste suhtumine hääletamisel osalemisse. Kui hääletamisel osalemine on kujunenud üldiseks normiks, siis võib hääletamata jätmine tuua kaasa kaaskodanike negatiivse suhtumise või isiku maine languse (Overbye, 1995). Hääletamisel osalemine on kaaskodanike poolt paremini jälgitav tiheasustusega piirkondades, selles argumendist lähtuvalt peaks tihedama asustusega piirkondades olema hääletamisaktiivsus kõrgem (Geys, 2006).

Hääletamisaktiivsust mõjutavad ka inimeste individuaalsed tegurid. Selles osas on hääletamisaktiivsuse kujunemist selgitatud inimeste harjumusega. Sellise käsitluse kohaselt sõltub inimese tõenäosus hääletusel osaleda tema osalemisest eelnevatel hääletustel. Selline lähenemine võimaldab kirjeldada fenomeni, miks mõnedes piirkondades on hääletamisaktiivsus järjepidevalt madal, teistes aga kõrge (Fowler, 2006). Individuaalsete tegurite juures on empiirilised uuringud toonud välja hääletamisaktiivsuse seose mitmete sotsio-majanduslike teguritega. Nendest teguritest on uuringutes kõige rohkem tulnud välja vanuse ja hääletamisaktiivsuse vaheline seos. Vanuse kasvades hääletamisaktiivsus kasvab, sest noored on reeglina suhteliselt madalama hääletamisaktiivsusega. Teatud vanusest alates võib hakata hääletamisaktiivsus uuesti langema, mida põhjendatakse sellega, et vanuse kasvades hakkavad inimesed sotsiaalsest elust kõrvale tõmbuma. Varasemalt esinesid hääletamisaktiivsuses soolised erinevused, kuid nüüdseks on naiste hääletamisaktiivsus kasvanud ja nimetatud erinevused on praktiliselt ära kadunud. Samuti on leidnud kinnitust, et kõrgema haridustaseme ja sissetulekuga inimeste seas on hääletamisaktiivsus kõrgem. Abielus olevate inimeste hääletamisaktiivsus on kõrgem võrrelduna vallalistega (Smets & Van Ham, 2013). Hääletamisaktiivsuse ja sotsio-majanduslike tegurite vahelisi seoseid põhjendatakse hääletamise sotsiaalse olemusega, kuhu kuulub ka sotsiaalne surve. Inimene puutub rohkem kokku endaga sarnase sotsio-majandusliku taustaga teiste inimestega ja seetõttu käitub hääletamisel nendega sarnaselt. Sotsiaalsetest teguritest on oluline ka vanemate mõju, sest kui inimese vanemad käivad valimas, siis tõenäolisemalt käivad ka nende lapsed valimas (Pacheco, 2008).

Hääletamisaktiivsust kujundab inimeste teadlikkus hääletamisest ja hääletusel olevatest küsimusest. Seetõttu on hääletamisaktiivsust seostatud valimiskampaaniate kuludega. Mida suuremaid kulutusi kandidaadid või erakonnad teevad, seda rohkem teavitust jõuab valijateni ja seeläbi on eeldatavalt hääletamisaktiivsus kõrgem (Geys, 2006). Teadlikkus hääletusel olevates küsimustest on seotud inimese huviga poliitikas ja ühiskonnas toimivas suhtes. Inimesed, kes huvituvad poliitikast rohkem, koguvad ka omal käel rohkem infot hääletamisega seotud küsimuste kohta ja seetõttu on nende teadlikkus kõrgem (Cutts et al., 2009)

Hääletamisaktiivsus on seostatud inimese seotusega kindla piirkonnaga. Ühes piirkonnas pikemat aega elanud inimesed on sellega tihedamalt seotud, järelkult neil on sellega seotud otsuste osas rohkem huvi (Smets & Van Ham, 2013). Piirkonnaga seotust iseloomustab ka kinnisvara omamine, mille kohta uurimistulemused on näidanud, et kinnisvara omavate inimeste seas on hääletamisaktiivsus kõrgem (Holian, 2011).

1.3. Kaasava eelarve hääletamisaktiivsus

Kaasava eelarve hääletamisaktiivsus on suure tähtsusega, sest kaasava eelarve vastased kritiseerivad seda madala hääletamisaktiivsuse tõttu, väites, et kaasav eelarve võimaldab mõjutada avalikku eelarvet väikestel elanikegruppidel (Rios et al., 2005). Suurem hääletamisaktiivsus tagab selle, et oleksid esindatud erinevate ühiskonnagruppide esindajad (Gomez et al., 2013). Seega suurem hääletamisaktiivsus on üheks eelduseks, et kaasav eelarve saaks lahendada osalusdemokraatia juures esinevat probleemi, et osad ühiskonnagrupid on osalusdemokraatia kaudu nõrgalt esindatud.

Lisaks hääletamisaktiivsusele on kaasava eelarve juures oluline ka see, milline on elanike osalus eelarveprotsessi eelnevates etappides nagu ettepanekute esitamine ja diskussioon. Suurem osalejate arv ettepanekute esitamise etapis toob kaasa suurema ettepanekute arvu ning see aitab kaasa, et ettepanekud saaksid põhjalikumalt läbi arutatud (Gomez et al., 2013).

Kaasava eelarve hääletamisaktiivsus võib olla seotud elanike üldise ühiskondliku aktiivsusega ja huvi tundmisega poliitiliste küsimuste suhtes. Sealjuures võib seos olla mõlemasuunaline. Ühiskondlikumalt aktiivsemad elanikud võivad tõenäolisemalt osaleda kaasava eelarve protsessis, kuid ka kaasava eelarve rakendamine võib suurendada elanike ühiskondlikku aktiivsust. Nagu

näitab Brasiilia linnade kogemus, siis kaasava eelarve kasutuselevõtule on järgnenud kodanikeühendustesse kuuluva elanikkonna osakaalu kasv ning poliitiliste sündmuste kohta huvi tundvate ja infot otsivate elanike osakaalu suurenemine (Souza, 2001).

Nabachi (2010) on selgitanud kaasava eelarve hääletamisaktiivsust hääletamisega seotud kulude kaudu. Kaasava eelarve protsessis osalemise ajakulud võivad olla elanike jaoks suuremad võrreldes valimistel hääletamisega, sest kaasav eelarve võib nõuda põhjalikumalt tutvumist eelarvet puudutava infoga. See võib olla põhjuseks, miks osalus kaasava eelarve hääletamisel jääb tavapäraselt madalamaks võrrelduna kohalike valimistega. Gomez et al. (2013) järgi võib kodanike osalust kaasav eelarve juures mõjutada eelarveprotsessi pikkus. Mida pikem ja koormavam kogu protsess osalejate jaoks on, seda madalamaks jääb selles osalemise määr.

Elanike osalus kaasava eelarve protsessis sõltub nende võimekusest eelarve arutamise ja selle üle otsustamise juures osaleda. Infopuudus ning vähesed teadmised ja oskused poliitiliste otsuste langetamiseks võivad olla oluliseks takistuseks kaasava eelarve juures osalemisel (Wampler, 2012).

Kaasava eelarve juures võib uute tehnoloogiate kasutamine mõjuda positiivselt hääletamisaktiivsusele nii nagu tavaliste valimiste puhul, need võivad alandada hääletuses osalemise kulusid. Schneider & Busse (2018) tulemuste kohaselt Saksamaa andmetel on kaasava eelarve hääletamisaktiivsus seotud elanike poolt interneti kasutamisega kohaliku omavalitsusega suhtlemisel. Kui internetti kasutatakse selleks omavalitsuses rohkem, siis on ka hääletamisaktiivsus kõrgem. Nagu näitavad Godron et al. (2017) uuringu tulemused, siis võivad suured võimalused kodanike kaasamises eelarveprotsessi peituda sotsiaalmeedia kasutamises. Sotsiaalmeedia on suure osa elanike poolt igapäevaselt kasutatav, mistõttu on see heaks võimaluseks saata elanikele informatsiooni ning koguda nende arvamusi ja ettepanekuid.

Kaasava eelarve hääletamisaktiivsus võib sõltuda elanike teavitamisest selle kohta. Sellist seisukohta toetavad Brasiilias läbiviidud eksperimendi tulemused, millega inimesi teavitati kaasava eelarve hääletusest SMS-sõnumite kaudu. Eksperimendi tulemused näitasid, et sõnumi saanud inimestes seas oli hääletamisaktiivsus kõrgem (Peixoto et al., 2017).

Saksamaal kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse kohta tehtud uuringute tulemused näitavad, et hääletamisaktiivsus on positiivselt seotud elanike rahuloluga KOV fiskaalpoliitikaga, usaldusega

kohaliku omavalitsuse suhtes ning elanike kuuluvusega kodanikuühendustesse. Hääletamisaktiivsuse ja vanuse vahel esineb tagurpidi U-kujuline seos, mis tähendab, et kõrgem hääletamisaktiivsus on 35-65-aastastel ja madalam hääletamisaktiivsus sellest noorematel ja vanematel elanikel. Samuti on kõrgem hääletamisaktiivsus kõrgharidusega elanikel. Kokkuvõtvalt võib selle põhjal väita, et kaasava eelarve hääletusel osalevad sagedamini nende ühiskonna gruppide liikmed, kelle hääletamisaktiivsus on ka KOV valimistel kõrgem (Schneider & Busse, 2018).

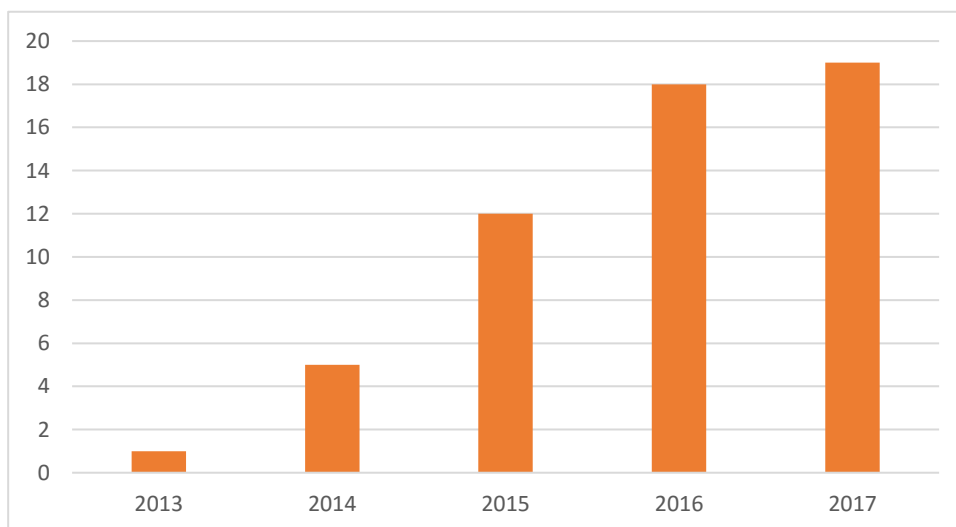
2. KAASAVA EELARVE ANALÜÜSI METOODIKA

Töö teises peatükis antakse ülevaade kaasava eelarve rakendamisest Eesti kohalikes omavalitsustes. Samuti kirjeldatakse selles andmete kogumist ning andmeanalüüsi meetodeid. Tuuakse välja näitajad, mille kohta andmeid koguti ning mida käesolevas uuringus käsitletakse võimalike kaasava eelarve hääletamisaktiivsusega seotud teguritena.

2.1. Kaasav eelarve Eestis

Eestis hakati ettevalmistusi kaasava eelarve kasutuselevõtuks kohalikes omavalitsustes tegema 2011.a. e-Riigi Akadeemia eestvedamisel Avatud Eesti Fondi kaudu finantseeritava projekti „Kaasav eelarve kohalikes omavalitsustes“ kaudu. Projekti raames uuriti välisriikide kogemust kaasava eelarve rakendamisel ning Eesti jaoks sobivat kaasava eelarve mudelit. Samuti töötati välja juhendmaterjal kaasava eelarve kohta. Samal aastal peeti seminar, pärast mida otsustati rakendada kaasavat eelarvet pilootprojektina 2013.a. Tartu linnas (Krenjova & Raudla, 2017).

Järgnevatel aastatel on Tartu eeskuju järginud mitmed teised kohalikud omavalitsused. Aasta-aastalt on kaasavat eelarvet rakendavate omavalitsuste arv kasvanud ning 2017.a. oli neid 19 (Joonis 1). Kokku on kaasavat eelarvet 2017.a. lõpu seisuga vähemalt ühel korral rakendatud 22 omavalitsuses. Siinkohal on arvestatud kohalikke omavalitsusi enne haldusreformi, osa kaasavat eelarvet rakendanud omavalitsusi on omavahel ühinenud. 2018.a. on lisandumas uusi omavalitsusi, kus kaasav eelarve esimest korda kasutusele võetakse.

Joonis 1. Kaasavat eelarvet rakendavate kohalike omavalitsuste arv Eestis 2013-2017.

Kaasavad eelarved on seni Eestis olnud veel võrdlemisi tagasihoidliku ulatusega. Kõige suurema mahuga kaasav eelarve on seni olnud Tartu linnal (200 000 eurot 2018.a.). Samas on mõnedes omavalitsustes aja jooksul suurendatud kaasava eelarve mahtu.

Kaasava eelarve hääletus võib toimuda erineval viisil. Enamikes Eesti kohalikes omavalitsutes on rakendusel e-hääletamine. Selleks on mitu võimalust. Paljud omavalitsused kasutavad VOLIS tarkvara, mõnes omavalitsuses rakendatakse selleks kohalike omavalitsuste teenusportaali KOVTP. Mõnes omavalitsuses on kasutusel ka digiallkirjaga hääletamine. Lisaks on enamikes omavalitsustes võimalik hääletada hääletuspunktides. Samas on mõnes omavalitsuses kasutusel vaid e-hääletamine.

2.2. Uurimismetoodika

Bakalaureusetöös uuritakse millistest teguritest sõltub hääletamisaktiivsus kaasava eelarve hääletustel Eestis. Selleks vaadeldakse seoseid kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse ja järgmiste tegurite vahel. Ülevaade nimetatud teguritest ja andmeallikatest on esitatud tabelis 1.

KOV elanike arv on eelduslikult hääletamisaktiivsusega negatiivses seoses, sest suurema elanike arvu korral on tõenäoliselt hääletajate arv suurem ning tõenäosus, et üks hääle mõjutab hääletamistulemust on väike. Seega Downs (1957) mudeli kontekstis on hääletamisel osalemisest saadav kasu väiksem.

Kaasava eelarve suurus on eelduslikult hääletamisaktiivsusega positiivses seoses. Mida suurem on hääletusel oleva eelarve maht võrreldes KOV elanike arvuga, seda rohkem see elaniku elu mõjutab. Seega suurema kaasava eelarve mahu korral on hääletamise tähtsus inimese jaoks olema suurem, ning seega on hääletamisel osalemisest saadav kasu suurem.

Kaasava eelarve järjekorranumber näitab mitmendat korda selles kohalikus omavalitsuses kaasavat eelarvet rakendatakse. Selle näitaja puhul on võimalik mõlemasuunaline seos hääletamisaktiivsusega. Ühelt poolt on võimalik, et kui kaasavat eelarvet rakendatakse juba mitmendat korda, siis kujuneb elanikel harjumus osaleda kaasava eelarve hääletusel ehk on võimalik, et kaasava eelarve korduval rakendamisel hääletamisaktiivsus kasvab. Teiselt poolt on

võimalik, et aja jooksul tekib inimestel kaasava eelarve suhtes tüdimus või pettumus ning hääletamisaktiivsus aja jooksul langeb.

Tabel 1. Hääletamisaktiivsusega seotud näitajad ja nende andmeallikad

Näitaja	Mõõdik	Eeldatav seos	Andmeallikas
Elanike arv	KOV elanike arv hääletamise aasta alguse seisuga	Negatiivne	Statistikaamet
Kaasava eelarve suurus	Kaasava eelarve maht/elaniku kohta (eurodes)	Positiivne	KOV veebilehed, KOV õigusaktid Riigi Teatajast
Kaasava eelarve korduv rakendamine	Kaasava eelarve hääletuse järjekorra number	Teadmata	KOV veebilehed, KOV õigusaktid Riigi Teatajast
Ettepanekute arv	Hääletusele pandud kaasava eelarve ettepanekute arv	Positiivne	KOV veebilehed
Hääletamisvõimaluste arv	1 kui võimalik vaid e-hääletus 2 kui võimalik ka hääletuspunktis hääletamine	Positiivne	KOV veebilehed, Krenjova & Raudla, (2017)
Üldine valimisaktiivsus	Hääletusest osavõtt kaasava eelarve hääletusele eelnenud kohalikel valmistel (%)	Positiivne	Vabariigi Valimiskomisjon
Elanike vanuseline struktuur	18-35a elanike osakaal rahvastikust (%)	Negatiivne	Statistikaamet
Elanike haridustase	Kolmanda taseme haridusega elanike osakaal rahvastikust (%)	Positiivne	Statistikaamet

Kaasava eelarve hääletusele pandud ettepanekute arv on eeldatavasti positiivselt seotud hääletamisaktiivsusega. Kui valijatel on võimalik valida suurema arvu ettepanekute vahel, siis eeldatavasti leiavad nad tõenäolisemalt ettepanekuid, mis neile meeldivad, mis mõjutavad neid isiklikult rohkem.

Mitme hääletamisvõimaluse olemasolu on eelduslikult hääletamisaktiivsusega positiivses seoses. Kui inimestel on võimalik hääletada nii elektrooniliselt kui ka hääletamispunktides kohapeal, siis see mitmekesistab võimalusi hääletamises osalemiseks. Mõnele inimesele on sobivam elektrooniline hääletamine, teine eelistab tulla hääletuspunkti kohale.

Eelmise KOV valimiste hääletamisaktiivsus on eelduslikult kaasava eelarve hääletamisaktiivsusega positiivses seoses. Valimisaktiivsus KOV valimistel viitab elanike poliitilisele aktiivsusele ja harjumusele hääletamas käia (Fowler, 2006).

KOV elanike vanuselise struktuuri järgi võib eeldada, et kui omavalitsuse elanike seas on rohkem noori, siis on hääletamisaktiivsus eeldatavasti madalam. Noored on tavapäraselt valimistel passiivsemad (Smets & Van Ham, 2013) ning see on leidnud kinnitust ka kaasava eelarve hääletustel (Schneider & Busse, 2018).

KOV elanike haridustaseme järgi võib eeldada, et hääletamisaktiivsus on kõrgem omavalitsustes, milles on suhteliselt rohkem kõrgharidusega elanikke. Varasemad uurinud kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse kohta on näidanud, et see on positiivses seoses kõrgharidusega elanike osatähtsusega (Schneider & Busse, 2018).

Andmed kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse kohta koguti töö autori poolt kohalike omavalituste veebilehtedelt. Juhul, kui need ei olnud sealt kättesaadavad, siis pöördui infopäringuga vastava kohaliku omavalitsuse poole. Hääletamisaktiivsuse näitaja esitatakse protsendina hääletamisõiguslikust elanikkonnast (16-aastased ja vanemad).

Andmeanalüüsis esitatakse esimesena uuritavate näitajate kirjeldav statistika. Selle juures tuuakse välja näitajate keskvärtused, standardhälbed, miinimum- ja maksimumvärtused.

Seejärel viiakse läbi korrelatsioonanalüüs, millega hinnatakse näitajate vahelisi seoseid. Seejärel viiakse läbi regressioonanalüüs, milles hinnatakse regressioonimudelit, milles sõltuvaks muutujaks on hääletamisaktiivsus kaasava eelarve hääletusel ja sõltumatuteks muutujateks on tabelis 1 esitatud näitajad.

Analüüsis kasutatavates andmetes moodustatakse üks vaatlus ühe kaasava eelarve hääletuse kohta. Seega võib üks kohalik omavalitus olla esindatud andmetes mitme hääletusega. Uuritavaks perioodiks valiti 2013-2017. Sellel perioodil toimus kokku 56 kaasava eelarve hääletust. Töö autoril õnnestus koguda andmed 49 kaasava eelarve hääletuse kohta. Analüüsist jäeti välja 2015.a. Tapa valla kaasava eelarve hääletus, sest selle puhul ei olnud hääletamisel osalemine piiratud kindla elukohaga, mistõttu osalesid hääletusel ka inimesed väljaspoolt Tapa valda. Seega on analüüsitav valimi maht 48.

3. KAASAVA EELARVE ANALÜÜSI TULEMUSED

Töö kolmandas peatükis esitatakse andmeanalüüsi tulemused. Esimesena tuuakse välja uuritavate näitajate kirjeldav statistika, millele järgneb korrelatsioon- ja regressioonanalüüsi tulemuste esitus. Viimasena esitakse tulemuste arutelu ja järeldused.

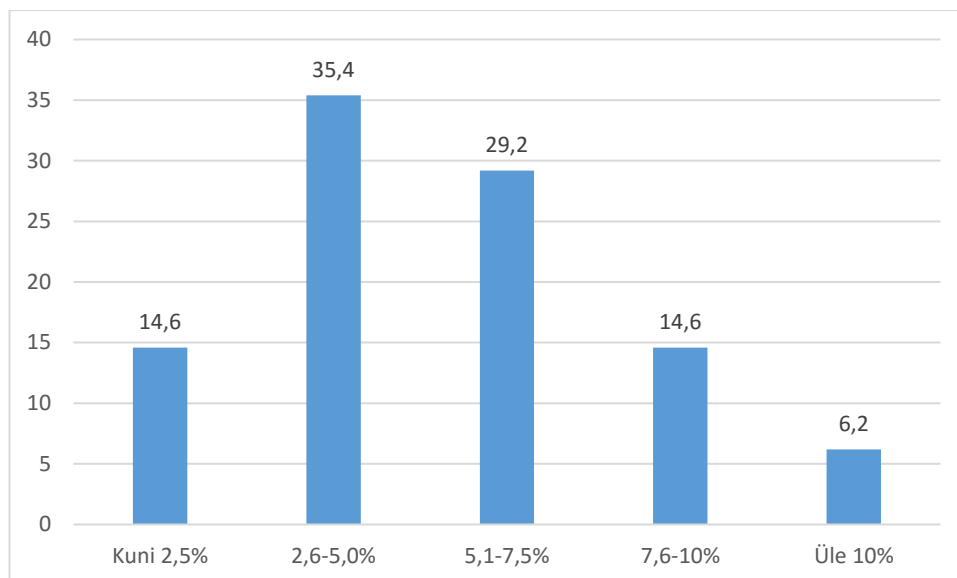
3.1. Kirjeldav statistika

Uuringu tulemuste analüüsis esitatakse esimesena muutujate kirjeldav statistika. Kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse juures selgus, et kõige rohkem on see olnud 13,2% hääleõiguslikest elanikest ja kõige vähem 1,8% hääleõiguslikest elanikest. Keskmiselt on hääletamisaktiivsus olnud 5,3% (Tabel 2). Kõige kõrgem hääletamisaktiivsus oli 2016.a. Kiili vallas, kõige madalam hääletamisaktiivsus oli 2016.a. Pärnu linnas ja Haapsalu linnas.

Tabel 2. Analüüsis kasutatavate muutujate kirjeldav statistika

Muutuja	Miinumum	Maksimum	Keskväärtus	Standardhälve
Hääletamisaktiivsus, %	1,8	13,2	5,3	2,7
Kaasava eelarve maht elaniku kohta, eur	0,8	8,3	2,6	1,6
Ettepanekute arv	3,0	74,0	13,9	13,3
Hääletusvõimaluste arv	1,0	2,0	1,6	0,5
Kaasava eelarve järjekorra number	1,0	5,0	2,0	1,1
Elanike arv, tuh	1,2	99,5	18,8	28,3
KOV valimiste hääletamisaktiivsus, %	48,4	71,0	57,2	5,9
Noorte osakaal, %	20,3	34,1	24,5	2,6
Kolmanda taseme hariduse osakaal, %	17,6	35,3	24,1	4,7

Kui vaadelda täpsemalt kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse jaotust, siis kõige sagedamini on see jäänud vahemikku 2,6-5,0% või 5,1-7,5%. Rohkem kui 10%-list hääletamisaktiivsust on esinenud 6,2% hääletustest ehk kolmel korral (Joonis 2).

Joonis 2. Kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse jaotus, %

Kaasava eelarve maht elaniku kohta on keskmiselt olnud 2,6 eurot, kuid selles esinevad hääletuste vahel kümnekordsed erinevused. Kõige suurem kaasava eelarve maht elaniku kohta on olnud Emmaste vallas, kus vaatamata sellele, et omavalitsuses on vaid 1 200 elanikku, on rakendatud 10 000 euro suurust kaasavat eelarvet. Kõige väiksem kaasava eelarve maht võrreldes elanikkonnaga oli 2015.a. Pärnu linnas, kus kaasava eelarve suuruseks oli 30 000 eurot.

Hääletusel olnud ettepanekute arv on varieerunud kolmest 74-ni, mis näitab, et selles on olnud väga suured erinevused. Hääletusvõimalusi on olnud üks või kaks. 64,6% juhtudest on olnud võimalik hääletada kahel erinevalt viisil (e-hääletus ja hääletuspunktis). Kaasava eelarve hääletuse järjekorranumbrid jäävad vahemikku 1-5, mis tähendab, et kõige rohkem on ühes KOV korraldatud kaasava eelarve hääletust viis korda (Tartu linn).

Elanike arvu poolest on erinevused kaasavat eelarvet rakendanud omavalitsustes olnud ligi sajakordsed. Kõige suurem on nendest Tartu linn ja kõige väiksem Emmaste vald. Viimaste KOV valimiste keskmine hääletamisaktiivsus on olnud kaasavat eelarvet rakendanud omavalitsustes 57,2%.

Noorte osakaalu järgi esinevad kaasavat eelarvet rakendavate omavalitsuste vahel 1,7-kordsed erinevused. Kõige suurem on noorte osakaal Tartu linnas ja kõige väiksem Lüganuse vallas. Kolmanda taseme haridusega elanike osakaalu osas esinevad omavalitsuste vahel kuni kahekordsed

erinevused. Kõige kõrgem on kõrgharidusega elanike osakaal olnud Harku vallas ja kõige madalam Antsla vallas.

3.2. Korrelatsioon- ja regressioonanalüüs

Hindamaks seoseid kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse ja selle võimalike mõjutegurite vahel rakendatakse esimesena korrelatsioonanalüüsi. Saadud korrelatsioonikordajad on esitatud tabelis 3 asuvas korrelatsioonimaatriksis.

Tabel 3. Korrelatsioonimaatriks

Nr	Muutuja	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Hääletamisaktiivsus, %	1								
2	Kaasava eelarve maht elaniku kohta, eur	0,18	1							
3	Ettepanekute arv	-0,07	-0,24	1						
4	Hääletusvõimaluste arv	-0,15	0,27	-0,13	1					
5	Kaasava eelarve järjekorra number	0,11	-0,25	0,11	-0,23	1				
6	Elanike arv, tuh	-0,20	-0,39**	0,59**	0,23	0,36*	1			
7	KOV valimiste hääletamisaktiivsus, %	-0,11	0,38**	0,11	0,07	-0,16	-0,37*	1		
8	Noorte osakaal, %	-0,02	-0,19	0,58**	0,08	0,09	0,70**	-0,23	1	
9	Kolmanda taseme hariduse osakaal, %	0,00	-0,29*	0,30*	0,24	0,30*	0,68**	-0,04	0,40**	1

Märkus: * – $p < 0,005$; ** – $p < 0,001$

Korrelatsioonikordajate põhjal võib väita, et kaasava eelarve hääletamise aktiivsus ei ole ühegi selle võimaliku mõjuteguriga statistiliselt olulises korrelatiivses seoses. Korrelatsioonikordajate väärtused on väga madalad, ulatudes absoluutväärtuselt kuni 0,20 ning need on statistiliselt ebaolulised.

Samal ajal saab korrelatsioonanalüüsi tulemuste põhjal välja tuua mitmeid teisi statistiliselt olulisi seoseid kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse mõjutegurite vahel. Analüüsi tulemused näitavad, et kaasava eelarve maht elaniku kohta on negatiivses seoses elanike arvuga ($r = -0,39$), mis tähendab, et väiksemates omavalitsustes on kaasava eelarve mahu suhe elanike arvuga suurem. Kaasava eelarve maht on positiivses seoses eelmiste KOV valimiste hääletamisaktiivsusega ($r = 0,38$) ehk omavalitsustes, kus kohalike valimiste hääletamisaktiivsus on olnud kõrgem, on kaasava eelarve maht suurem. Kaasava eelarve maht on negatiivses seoses kolmanda tasemega haridusega elanike osakaaluga ($r = -0,29$), mis näitab, et suhteliselt suurema mahuga kaasavat eelarvet rakendatakse madalama elanike haridustasemega omavalitsustes.

Kaasava eelarve hääletusel olevate ettepanekute arv on positiivses seoses elanike arvuga ($r = 0,59$). See näitab, et suuremates omavalitsustes on pandud hääletamisele rohkem ettepanekuid. Samuti on hääletusele pandud ettepanekute arv positiivses seoses noorte osakaaluga rahvastikus ($r = 0,58$) ja kõrgharidusega elanike osakaaluga rahvastikus ($r = 0,30$).

Kaasava eelarve järjekorranumber ja elanike arv on positiivses seoses ($r = 0,36$). See tulemus näitab, et suuremad omavalitsused on alustanud kaasava eelarve hääletusi varasemalt ning nad on jõudnud neid korraldada rohkem kordi.

Samuti näitavad korrelatsioonanalüüsi tulemused, et hääletamisaktiivsus KOV valimistel on negatiivses seoses elanike arvuga ($r = -0,37$), mis tähendab, et suuremates omavalitsustes hääletatakse kohalikel valimistel vähem.

Elanike arv on tugevas positiivses seoses noorte osakaaluga ($r = 0,70$) ja kõrgharidusega elanike osakaaluga ($r = 0,68$). Noorte osakaal ja kõrgharidusega elanike osakaal on omakorda omavahel positiivses seoses ($r = 0,40$).

Regressioonanalüüsis hinnati kolme erinevat regressioonimudelit. Mudel 1 on kõige laiem mudel, kus sõltumatuteks muutujateks on kaheksa erinevat kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse võimalikku mõjutegurit. Mudelis 2 on sõltumatuteks muutujateks üksnes tegurid, mis on otseselt seotud kaasava eelarvega (eelarve suurus, hääletusele pandud ettepanekute arv, hääletusvõimaluste arv, kaasava eelarve järjekorranumber). Mudelis 3 on sõltumatuteks muutujateks tegurid, mis ei ole otseselt kaasava eelarvega seotud (elanike arv, KOV valimiste hääletamisaktiivsus, noorte ja kolmanda taseme haridusega elanike osakaal rahvastikus).

Korrelatsioonanalüüsi tulemused näitavad, et kaasava eelarve hääletamisaktiivsus on peamiselt seotud vaid teguritega, mis otseselt ei iseloomusta kaasava eelarve hääletust. Mudel 2 kirjeldatuse tase on väga madal ning selles ei ole ükski sõltumatu muutuja statistiliselt oluline. Samuti ei ole mudel 2 sõltumatud muutujad olulised mudelis 1 (Tabel 4). Need tulemused näitavad, et kaasava eelarve maht, hääletusele pandud ettepanekute arv, hääletusvõimaluste arv ja kaasava eelarve järjekorranumber ei ole seotud kaasava eelarve hääletamisaktiivsusega.

Tabel 4. Regressioonimudeli parameetrite hinnangud

Muutuja	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3
Konstant	2,50	5,44**	1,28
Kaasava eelarve maht elaniku kohta, eur	0,50	0,43	
Ettepanekute arv	0,04	-0,01	
Hääletusvõimaluste arv	-0,17	-1,11	
Kaasava eelarve järjekorra number	0,65	0,35	
Elanike arv, tuh	-0,09**		-0,08**
KOV valimiste hääletamisaktiivsus, %	-0,21*		-0,15*
Noorte osakaal, %	0,29		0,31
Kolmanda tase hariduse osakaal, %	0,27*		0,24*
R ²	0,30	0,10	0,19

Märkus: * – $p < 0,005$; ** – $p < 0,001$

Seevastu on mudelis 3 on kolme sõltumatu muutuja parameetrite hinnangus statistiliselt olulised ning samade muutujate parameetrite hinnangud on statistiliselt olulised ka mudelis 1. Mudeli 3 determinatsioonikordaja on 0,19 ja mudelil 1 on see 0,30. Need tulemused näitavad, et mudeli 3 sõltumatud muutujad kirjeldavad kaasava eelarve hääletamisaktiivsust paremini kui mudel 2 sõltumatud muutujad.

Regressioonanalüüsi tulemuste põhjal saab välja tuua, et kaasava eelarve hääletamisaktiivsus on seotud kolme teguriga. Kaasava eelarve hääletamisaktiivsus on negatiivses seoses omavalitsuse elanike arvuga, mis tähendab, et suuremates omavalitsustes on hääletamisaktiivsus madalam. Tulemused näitavad, et iga 1 000 elaniku kohta väheneb hääletamisaktiivsus 0,1 protsendipunkti võrra. Seega näiteks 10 000 elaniku võrra suuremas kohalikus omavalitsuses on keskmiselt hääletamisaktiivsus 1 protsendipunkti võrra madalam.

Kaasava eelarve hääletamisaktiivsus on negatiivses seoses kohaliku omavalitsuse hääletamisaktiivsusega. Seega omavalitsustes, kus eelmistel kohalike valimistel oli hääletamisaktiivsus suhteliselt kõrgem, on kaasava eelarve hääletamisaktiivsus madalam. Kohalike omavalitsuste valimiste 1 protsendipunkti võrra kõrgem hääletamisaktiivsus on seotud 0,15-0,20 protsendipunkti võrra madalama kaasava eelarve hääletamisaktiivsusega.

Kaasava eelarve hääletamisaktiivsus on positiivses seoses kõrgharidusega elanike osakaaluga omavalitsuses. Kui omavalitsuses on kõrgharidusega elanikke rohkem, siis on hääletamisaktiivsus

kõrgem. Kolmanda taseme haridusega elanike arvu suurenemine 1 protsendipunkti võrra on seotud kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse suurenemisega umbes 0,25 protsendipunkti võrra.

3.3. Tulemuste arutelu

Uuringu tulemused näitavad, et kaasava eelarve hääletamisaktiivsus on seotud kolme teguriga. Esiteks on see negatiivses seoses omavalitsuse elanike arvuga. Teiseks on hääletamisaktiivsus negatiivses seoses kohaliku omavalitsuse hääletamisaktiivsusega. Kolmandaks on hääletamisaktiivsus positiivses seoses kõrgharidusega elanike osakaaluga omavalitsuses.

Tulemust, et kohaliku omavalitsuse hääletamisaktiivsus on kõrgem väiksemates omavalitsustes, võib pidada ootuspäraseks. Selline tulemus on kooskõlas Downs (1957) mudeliga. Kui omavalitsuse elanike arv on väiksem, siis on häälte arv väiksem ja iga inimese hääle mõjutab suurema tõenäosusega hääletamise lõpptulemust. Seega on loogiline, et väiksemates omavalitsustes on hääletamisaktiivsus kõrgem. Lisaks sellele arvab autor, et väiksemate omavalitsuste kõrgem kaasava eelarve hääletamisaktiivsus võib olla seotud ka tugevama kogukonnatundega väiksemates omavalitsustes. Sellega seoses võivad väiksemate omavalitsuste elanikud pidada kohalike projektide üle otsustamist tähtsamaks, mis suurendab motivatsiooni hääletamisel osalemiseks.

Üllatavaks võib pidada negatiivset seost KOV valimiste ja kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse vahel. Võiks arvata, et see seos on vastupidine, sest valimisaktiivsus KOV valimistel viitab elanike poliitilisele aktiivsusele ja harjumusele hääletamas käia (Fowler, 2006). Sellise tulemuse põhjuseks võib autori arvates olla, et kaasava eelarve hääletus võib olla võimaluseks väljendada oma rahulolematust kohaliku omavalitsuse juhtimisega. On võimalik, et omavalitsustes, kus valimisaktiivsus on madalam, on elanikud omavalitsusega vähem rahul. Rahulolematust kohalike poliitikutega ja meelepäraste kandidaatide puudumine võib olla madala valimisaktiivsuse põhjuseks. Sellises olukorras võib olla, et elanikud üritavad oma poliitilist tahet väljendada kaasava eelarve hääletuse kaudu. Samas on võimalik, et selline tulemus on põhjustatud mõnedest teistest hääletamisaktiivsust mõjutavatest teguritest. Madala KOV valimiste hääletamisaktiivsuse ja kõrge kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse iseloomulikeks näideteks on Viljandi linn ja Türi vald. Võimalik, et nende omavalitsuste kõrge kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse taga on tegurid, mida käesolevas töös ei uuritud.

Tulemust, et kaasava eelarve hääletamisaktiivsus on positiivses seoses kõrgharidusega elanike osakaaluga võib pidada ootuspäraseks. Nimetatud tulemus on kooskõlas varasemate uuringutega kaasava eelarve hääletamisaktiivsust mõjutavate tegurite kohta (Schneider & Busse, 2018). On loogiline ja ootuspärane, et kõrgema haridustasemega elanikud on poliitikaalaselt teadlikumad ja rohkem huvitatud poliitilise otsustusprotsessis osalemast.

Analüüsi tulemused viitavad sellele, et kohalikul omavalitsusel on keeruline mõjutada kaasava eelarve hääletamisaktiivsust. Töö tulemuste põhjal võib arvata, et kui suurendada kaasava eelarve mahtu või panna hääletusele suurem arv ettepanekuid, siis see ei too kaasa hääletamisaktiivsuse kasvu. Samuti ei aita hääletamisaktiivsust suurendada see kui pakutakse samaaegselt võimalust nii e-hääletuseks kui valimispunktis kohapeal hääletamiseks. Mõnes omavalitsuse on juba loobunud hääletuspunktis hääletamise võimalusest ning töö tulemuste põhjal võib arvata, et kui kaasava eelarve hääletusi viidaks läbi vaid e-hääletusena, siis see ei tooks kaasa hääletamisaktiivsuse olulist langust. Uurimistulemused ei viita sellele, et kaasava eelarve hääletamisaktiivsus sõltuks sellest, mitmendat korda hääletust korraldatakse. Seega ei tasu omavalitsustel loota, et kui kaasavat eelarvet rakendatakse mitmeid aastaid järjest, et ainuüksi sellest hääletamisaktiivsus suureneks.

Kindlasti ei pea käesoleva töö tulemused tähendama seda, et omavalitsustel ei oleks võimalik hääletamisaktiivsust mõjutada, kuid ilmselt on seda võimalik teha teiste tegurite kaudu, mida käesolevas töös ei uuritud. Näiteks ei uuritud seda, kuidas mõjutab hääletamisaktiivsust omavalitsuse poolne teavitustöö. Näiteks Peixoto et al (2017) uuringu tulemused näitavad, et elanikele meeldetuletuste saatmine kaasava eelarve hääletuse kohta võib hääletamisaktiivsust tõsta.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli selgitada välja, millistest teguritest sõltub hääletamisaktiivsus kaasava eelarve hääletustel Eestis. Töös koguti andmeid kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse kohta ja analüüsi neid kirjeldava statistika, regressioon- ja korrelatsioonanalüüsiga.

Kaasava eelarve hääletusi on Eestis korraldatud alates 2013.a. Kokku on 2017.a. lõpu seisuga kaasavat eelarvet rakendatud 22 omavalitsuses (haldusreformieelsed omavalitsused). Toimunud on 56 hääletust, millest käesolevas töös analüüsi 48 hääletuse andmeid. Keskmine hääletamisaktiivsus on olnud 5,3% ning see on jäänud vahemikku 1,8-13,2%.

Hääletusele pandud ettepanekute arv on varieerunud vahemikus 3-74. Kõige suurem kaasava eelarve maht on 2018.a. seisuga olnud Tartu linnas, kus kodanikud on saanud otsustada 200 000 euro suuruse eelarve üle. Kaasava eelarve hääletused on toimunud nii elektrooniliselt kui hääletuspunktides, kusjuures enamikel juhtudel on võimalik olnud hääletada mõlemal viisil.

Uuringu tulemused näitavad, et kaasava eelarve hääletamisaktiivsus on seotud kolme teguriga. Esiteks on see negatiivses seoses omavalitsuse elanike arvuga ehk hääletamisaktiivsus on kõrgem väikestes omavalitsustes. Teiseks on hääletamisaktiivsus negatiivses seoses kohaliku omavalitsuse hääletamisaktiivsusega, mis tähendab, et hääletamisaktiivsus on kõrgem omavalitsustes, kus eelmistel kohalikel valimistel oli hääletamisaktiivsus madal. Kolmandaks on hääletamisaktiivsus positiivses seoses kõrgharidusega elanike osakaaluga omavalitsuses ehk hääletamisaktiivsus on kõrgem, kui omavalitsuses elab suhteliselt rohkem kõrgharidusega elanikke. Nendest esimene ja kolmas seos on ootuspärane, teine aga mitte.

Uuringu tulemuste kohaselt ei ole kaasava eelarve hääletamisaktiivsus seotud kaasava eelarve suuruse, hääletusele pandud ettepanekute arvu ega hääletusvõimaluste arvuga. Samuti ei ole hääletamisaktiivsus seotud sellega, mitmendat korda kaasavat eelarvet rakendatakse. Tulemuste tõlgendamisel tuleb arvestada sellega, et ei olnud võimalik kasutada andmeid kõikide võimalike kaasava eelarve hääletamisaktiivsuse mõjutegurite, nagu teavitustöö, kohta. Samuti tuleb

arvestada sellega, et kaasava eelarve rakendamise juhtumite arv Eestis on veel väike, mis võib takistada hääletamisaktiivsust kujundavate seoste tuvastamist. Seega tulevikus, kui juhtumite arv on suurem, tasub uuringut korrata.

.

SUMMARY

VOTER TURNOUT AT PARTICIPATORY BUDGETING VOTING AND ITS IMPACT FACTORS

Tšeslav Nikitin

Participatory budgeting is an innovative solution, which gives citizens power to make decision about distribution of public expenditures. Participatory budgeting is usually applied at local level and in Estonia it was introduced in 2013 in Tartu City. Low voter turnout at local elections is a problem across Europe, including Estonia. Participatory budget can compensate low citizen involvement in elections, but it requires people to participate at participatory budgeting voting. Unfortunately, the voter turnout on at participatory budgeting voting has been modest in Estonia.

There has been done little research about factors, which influence the voter turnout at participatory budgeting voting. Therefore, there is no clear picture about these factors. Thus, conducting a study about participatory budgeting voting turnout impact factors, may help local governments to find ways to increase voter turnout at participatory budgeting voting.

The aim of the thesis is to find out factors, which influence voter turnout at participatory budgeting voting in Estonia. The sample of the study includes all participatory budgeting voting results in Estonia from 2013 to 2017. The data were collected from Estonian local governments. Correlation and regression analysis was applied for data analysis. Data from 48 voting were analyzed.

Voter turnouts at participatory budgeting voting have ranged from 1,8% to 13,2%. The average turnout has been 5,3%. The number of proposals has been from 3 to 74. The biggest size of participatory budget has been 150 000 euros by the end of 2017. Voting has been both electronic and at voting station and in most cases both methods have been applied.

The results of the study indicate that voter turnout at participatory budgeting voting is related to three factors. Voter turnout is negatively related to population of the local authority, which means that turnout is higher in smaller jurisdictions. Voter turnout is negatively related to voter turnout at the local elections. Thus, if the voter were less active on the local elections, then in the following years they tend to be more active at participatory budget voting. Voter turnout is positively related to the educational level of population. If the share of population with higher education is higher then voter turnout is higher too.

The results of the study do not show that voter turnout at participatory budgeting voting is related to size of the budget, number of proposals, number of voting methods. In addition, turnout does not depend on how many times participatory voting has been applied in the jurisdiction. For interpretation of the results, it has to be taken into account that all the possible impact factors of voter turnout were not accounted in the analysis. For example, there was no data available about promotion of participatory budgeting by local government. The number of participatory voting cases in Estonia is so far low, thus the study should be repeated in the future.

Keywords: participatory budget, voter turnout, local government

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

Avatud Eesti Fond (2012). *Kaasav eelarvemenetlus kohalikes omavalitsustes*. Tallinn: Avatud Eesti Fond.

Cabannes, Y., & Lipietz, B. (2018). Revisiting the democratic promise of participatory budgeting in light of competing political, good governance and technocratic logics. – *Environment and Urbanization*, forthcoming

Cooper, T. L., Bryer, T. A., & Meek, J. W. (2006). Citizen-centered collaborative public management. – *Public Administration Review*, Vol. 66, No. s1, 76-88.

Cutts, D., Fieldhouse, E., & John, P. (2009). Is voting habit forming? The longitudinal impact of a GOTV campaign in the UK. – *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, Vol. 19, No. 3, 251-263.

Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.

Forkovicova, A. (2013). *Understanding Participatory Budgeting: Lessons learned from Bratislava* Central European University

Fowler, J. H. (2006). Habitual voting and behavioral turnout. – *Journal of Politics*, Vol. 68, No. 2), 335-344.

Fraga, B., & Hersh, E. (2010). Voting Costs and Voter Turnout in Competitive Elections. – *Quarterly Journal of Political Science*, Vol. 5, 339-356.

Geys, B. (2006). Explaining voter turnout: A review of aggregate-level research. – *Electoral studies*, Vol. 25, No. 4, 637-663.

Godfrank, B. (2007). Lessons from Latin America's Experience with Participatory Budgeting –*Participatory Budgeting*. A. Shah (Ed.) Washington: World Bank, pp. 91-126.

- Gomez, J., Insua, D. R., Lavin, J. M., & Alfaro, C. (2013). On deciding how to decide: Designing participatory budget processes. – *European Journal of Operational Research*, Vol. 229, No. 3, 743-750.
- Gomez, B. T., Hansford, T. G., & Krause, G. A. (2007). The Republicans should pray for rain: Weather, turnout, and voting in US presidential elections. – *Journal of Politics*, Vol. 69, No. 3, 649-663.
- Gordon, V., Osgood Jr, J. L., & Boden, D. (2017). The role of citizen participation and the use of social media platforms in the participatory budgeting process. – *International Journal of Public Administration*, Vol.40, No. 1, 65-76.
- Grofman, B., Owen, G., & Collet, C. (1999). Rethinking the partisan effects of higher turnout: So what's the question?. – *Public Choice*, Vol. 99, No. 3-4, 357-376.
- Hernández-Medina, E. (2010). Social Inclusion through Participation: the Case of the Participatory Budget in São Paulo. – *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 34, No. 3, 512-532.
- Hodler, R., Luechinger, S., & Stutzer, A. (2015). The effects of voting costs on the democratic process and public finances. – *American Economic Journal: Economic Policy*, Vol. 7, No. 1, 141-71.
- Holian, M. J. (2011). Homeownership, dissatisfaction and voting. – *Journal of Housing Economics*, Vol. 20, No. 4, 267-275.
- Kim, J. (2008). A model and case for supporting participatory public decision making in e-democracy. – *Group Decision and Negotiation*, Vol. 17, No. 3, 179-193.
- Krenjova, J., & Raudla, R. (2018). Policy Diffusion at the Local Level: Participatory Budgeting in Estonia. – *Urban Affairs Review*, Vol. 54, No. 2, pp. 419-447.
- Matsusaka, J. G., & Palda, F. (1993). The Downsian voter meets the ecological fallacy. – *Public Choice*, Vol. 77, No. 4, 855-878.

- Nabatchi, T. (2010). Addressing the citizenship and democratic deficits: The potential of deliberative democracy for public administration. – *The American Review of Public Administration*, Vol. 40, No. 4, 376-399.
- Overbye, E. (1995). Making a case for the rational, self-regarding, ‘ethical’ voter... and solving the ‘Paradox of not voting’ in the process. – *European Journal of Political Research*, Vol. 27, No.3, 369-396.
- Pacheco, J. S. (2008). Political socialization in context: The effect of political competition on youth voter turnout. – *Political Behavior*, Vol. 30, No.4, 415-436.
- Peixoto, T. (2009). Beyond theory: E-participatory budgeting and its promises for eParticipation. – *European Journal of ePractice*, Vol. 7, No. 5, pp. 1-9.
- Peixoto, T., Sjoberg, F. M., & Mellon, J. (2017). A Get-Out-the-Vote Experiment on the World’s Largest Participatory Budgeting Vote in Brazil. – *British Journal of Political Science*, 1-9.
- Rios, J., & Insua, D. R. (2008). A framework for participatory budget elaboration support. – *Journal of the Operational Research Society*, Vol.59, No. 2, 203-212.
- Rios, J., Insua, D. R., Fernandez, E., & Rivero, J. A. (2005). Participatory budget formation through the web. – *E-Government: Towards electronic democracy*. M. Böhlen, J. Gamper W. M. A. Wimmer (Eds.), Springer: Berlin, Heidelberg, 268-276.
- Riker, W. H., & Ordeshook, P. C. (1968). A Theory of the Calculus of Voting. – *American political science review*, Vol.62, No. 1, 25-42.
- Schneider, S. H., & Busse, S. (2018). Participatory Budgeting in Germany—A Review of Empirical Findings. – *International Journal of Public Administration*, 1-15.
- Sgueo, G. (2016). Participatory budgeting: An innovative approach. European Parliamentary Research Service
http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/573894/EPRS_BRI%282016%29573894_EN.pdf
- Sintomer, Y., Herzberg, C., & Röcke, A. (2008). Participatory budgeting in Europe: potentials and challenges. – *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 32, No. 1, 164-178.

- Sintomer, Y., Herzberg, C. , & Allegretti, G. (2013). *Participatory Budgeting Worldwide – Updated Version*. Bonn: Engagement Global.
- Smets, K., & Van Ham, C. (2013). The embarrassment of riches? A meta-analysis of individual-level research on voter turnout. –*Electoral Studies*, Vol. 32, No. 2, 344-359.
- Souza, C. (2001). Participatory budgeting in Brazilian cities: limits and possibilities in building democratic institutions. – *Environment and Urbanization*, Vol. 13, No.1, 159-184.
- Vassil, K., & Weber, T. (2011). A bottleneck model of e-voting: Why technology fails to boost turnout. – *New media & society*, Vol. 13, No. 8, 1336-1354.
- Vassil, K., Solvak, M., Vinkel, P., Trechsel, A. H., & Alvarez, R. M. (2016). The diffusion of internet voting. Usage patterns of internet voting in Estonia between 2005 and 2015. – *Government Information Quarterly*, Vol. 33, No. 3, pp. 453-459.
- Wampler, B. (2007). A guide to participatory budgeting. –Shah, A. (Ed.) *Participatory Budgeting*. Washington: World Bank, 21-54.
- Wampler, B. (2012). Participatory budgeting: core principles and key impacts. – *Journal of Public Deliberation*, Vol. 8, No. 2, 12-24.